

Algebra 2

9. november 2024

1 Uvod v teorijo grup

1.1 Uvod v teorijo grup

Definicija 1.1. Naj bo S neprazna množica. *Operacija na množici* S je preslikava $*$: $S \times S \rightarrow S$, $(a, b) \mapsto a * b$. Operacija $*$ je *asociativna*, če $\forall a, b, c \in S. (a * b) * c = a * (b * c)$. Operacija $*$ je *komutativna*, če $\forall a, b \in S. a * b = b * a$.

Definicija 1.2. Neprazna množica S skupaj z operacijo $*$ je *polgrupa*, če je operacija $*$ asociativna.

Definicija 1.3. Naj bo S množica z operacijo $*$. Pravimo, da je $e \in S$ *enota* (oz. *neutralni element*) za operacijo $*$, če $\forall x \in S. e * x = x * e = x$.

Trditev 1.1. Če v množici S obstaja enota za operacijo $*$, potem je ena sama.

Definicija 1.4. Polgrupa z enoto je *monoid*.

Definicija 1.5. Naj bo S množica z operacijo $*$ in $e \in S$ enota. Naj bo $x \in S$.

- Element $l \in S$ je *levi inverz* elementa x , če $l * x = e$.
- Element $d \in S$ je *desni inverz* elementa x , če $x * d = e$.
- Element $y \in S$ je *inverz* elementa x , če $x * y = y * x = e$.

Trditev 1.2. Če je S monoid, $x \in S$, l levi inverz x ter d desni inverz x , potem $l = d$.

Definicija 1.6. Pravimo, da je element $x \in S$ *obrnljiv*, če obstaja inverz od x .

Definicija 1.7. Naj bo S z operacijo $*$ monoid. Pravimo, da je S *grupa*, če je vsak element iz S obrnljiv. Če je operacija $*$ komutativna, pravimo, da je S *Abelova grupa*.

V grupah ponavadi uporabljamo *multiplikativni zapis*: operacija: $\cdot$, enota: 1 , inverz od x : x^{-1} , potenca: x^n .

V Abelovih grupah uporabljamo *aditivni zapis*: operacija: $+$, enota: 0 , inverz od x : $-x$, potenca: nx .

Multiplikativni zapis	Aditivni zapis (Abelova grupa)
G ima natanko eno enoto	G ima natanko en ničeln element
Vsak element iz G ima natanko en inverz	Vsak element iz G ima natanko en nasprotni element
$(x^{-1})^{-1} = x$	$-(-x) = x$
$(xy)^{-1} = y^{-1}x^{-1}$	$-(x + y) = -x - y$
$x^{m+n} = x^m x^n$	$(m + n)x = mx + nx$
$(x^m)^n = x^{mn}$	$n(mx) = (nm)x$
V splošnem $(xy)^n \neq x^n y^n$	$n(x + y) = nx + ny$
$xy = xz \Rightarrow y = z$	$x + y = x + z \Rightarrow y = z$ (pravila krajšanja)
$yx = zx \Rightarrow y = z$	
$xy = 1 \Rightarrow yx = 1$	

Tabela 1: Lastnosti računanja v grupah

Zgled. Nekaj primerov grup.

1. $(\mathbb{Z}, +)$, $(\mathbb{Q}, +)$, $(\mathbb{R}, +)$, $(\mathbb{C}, +)$, $(\mathbb{Q} \setminus \{0\}, \cdot)$ so Abelove grupe.
2. Naj bo X neprazna množica. Definiramo $\text{Sim}(X) = \{\text{vse bijektivne preslikave } f : X \rightarrow X\}$. $(\text{Sim}(X), \circ)$ je grupa, imenujemo jo *simetrična grupa* množice X .
V posebnem primeru, ko je X končna dobimo $\text{Sim}(\{1, 2, \dots, n\}) = S_n$. Torej običajne permutacije.

Zgled (Simetrije kvadrata). Simetrije kvadrata K so izometrije $f : \mathbb{R}^2 \rightarrow \mathbb{R}^2$, da je $f(K) = K$.

Primeri simetriji: r - rotacija za 90° okoli središča kvadrata, z - zrcaljenje čez fiksno os simetrije ter kompozicije r in z . Iz geometrije lahko vidimo, da je $zr = r^3z$. To pomeni, da je vsak kompozitum r in z oblike r^kz .

Kvadrat ima kvečjemu 8 simetriji, ker je vsaka simetrija določena s sliko oglišča 1 in informacijo, ali smo naredili zrcaljenje ali ne. Dobimo množico simetriji $D_{2,4} = \{\text{id}, r, r^2, r^3, z, rz, r^2z, r^3z\}$. $D_{2,4}$ je *diedrska grupa moči 8*.

Zgled (Diedrska grupa moči $2n$). Imamo naslednje simetrije pravilnega n -kotnika:

- r - rotacija za $\frac{2\pi}{n}$ okoli središča.
- z - zrcaljenje čez neko fiksno os simetrije.

Velja: $zr = r^{n-1}z$.

Množica vseh simetriji je $D_{2n} = \{1, r, r^2, \dots, r^{n-1}, z, rz, r^2z, \dots, r^{n-1}z\}$. D_{2n} je *diedrska grupa moči $2n$* .

Zgled (Monoid $\rightarrow$ Grupa). Naj bo $(S, *)$ monoid. Definiramo $S^* = \{\text{obrnljive elementi iz } S\}$, potem S^* je grupa za $*$.

Primer. Naj bo $S = (\mathbb{R}^{n \times n}, \cdot)$, $S^* = \{A \in \mathbb{R}^{n \times n} \mid \det A \neq 0\} = \text{GL}_n(\mathbb{R})$. $\text{GL}_n(\mathbb{R})$ je *splošna linearna grupa $n \times n$ matrik*.

Zgled (Direktni produkt grup). Naj bodo $G_1, G_2, \dots, G_n$ grupe z operacijami $*_1, *_2, \dots, *_n$. Na množice $G_1 \times G_2 \times \dots \times G_n$ vpeljamo operacijo $(g_1, g_2, \dots, g_n) * (h_1, h_2, \dots, h_n) = (g_1 *_1 h_1, g_2 *_2 h_2, \dots, g_n *_n h_n)$. Potem $(G_1 \times G_2 \times \dots \times G_n, *)$ je grupa.

1.2 Ponovitev o permutacijah

Izrek 1.3. Vsaka permutacija je produkt disjunktih ciklov.

Definicija 1.8. Cikli dolžine 2 so *transpozicije*.

Trditev 1.4. Vsaka permutacija $\pi \in S_n$ je produkt transpozicij. Teh transpozicij je vedno sodo mnogo ali vedno liho mnogo.

Definicija 1.9. Permutacija je *soda* (oz. *liha*), če je produkt sodo (oz. liho) mnogo transpozicij.

Definicija 1.10. Znak permutacije je $\text{sgn}(\pi) = \begin{cases} 1; & \pi \text{ je soda} \\ -1; & \pi \text{ je liha} \end{cases}$.

Trditev 1.5. $\text{sgn}(\pi\rho) = \text{sgn}(\pi) \cdot \text{sgn}(\rho)$.

1.3 Podgrupe

Definicija 1.11. Naj bo G grupa in $H \subseteq G$, $H \neq \emptyset$. H je *podgrupa grupe G* , če je H za isto operacijo tudi grupa. Oznaka $H \leq G$.

Opomba. Očitno o podgrupah:

1. Naj bo G grupa. Vedno velja: $\{1\} \leq G$ in $G \leq G$.
2. Če je $H \leq G$, potem (nujno!) $1 \in H$, kjer 1 je enota v G .

Opomba. Pri monoidih se enota ne deduje nujno, npr. $(\mathbb{Z}, \cdot)$ in $(\{0\}, \cdot)$.

Trditev 1.6. Naj bo G grupa, $H \subseteq G$, $H \neq \emptyset$. Naslednje trditve so ekvivalentne:

1. $H \leq G$.
2. $\forall x, y \in H. xy^{-1} \in H$.
3. H je zaprta za množenje in invertiranje.

Dokaz. Definicija podgrupe. □

Posledica 1.6.1. Naj bo G končna grupa in $H \subseteq G$, $H \neq \emptyset$. Velja:

$$H \leq G \Leftrightarrow H \text{ je zaprta za množenje.}$$

Dokaz. Ker je G končna, ko potenciramo $x \in H$, ena izmed potenc zagotovo ponovi. □

Opomba. V končnih grupih ni potrebno preverjati zaprtost za invertiranje.

Primer. Primeri podrgup.

1. Vse prave podgrupe v grupi $(\mathbb{Z}, +)$ so oblike $n\mathbb{Z}$, $n \in \mathbb{N}$.
2. Definiramo $\text{SL}_n(\mathbb{R}) = \{A \in \text{GL}_n(\mathbb{R}) \mid \det A = 1\}$. Potem $\text{SL}_n(\mathbb{R}) \leq \text{GL}_n(\mathbb{R})$. $\text{SL}_n(\mathbb{R})$ imenujemo *specialna linearna grupa*.
3. Definiramo $\text{O}(n) = \{A \in \text{GL}_n(\mathbb{R}) \mid AA^T = A^T A = I\}$. Potem $\text{O}(n) \leq \text{GL}_n(\mathbb{R})$.
4. Definiramo $\text{SO}(n) = \{A \in \text{O}(n) \mid \det A = 1\}$. Potem $\text{SO}(n) \leq \text{O}(n)$. Grupo $\text{SO}(n)$ imenujemo *specialne ortogonalne matrike*.

Trditev 1.7. Naj bosta H in K podgrupi grupe G . Potem $H \cap K \leq G$. Enako velja za preseke poljubnih družin podgrup.

Dokaz. Karakterizacija podgrupe. □

Definicija 1.12. Naj bosta $H, K \leq G$. Definiramo $HK = \{hk \mid h \in H, k \in K\}$. Temu pravimo *produkt podgrup*.

Zgled. HK ni nujno podgrupa v G . Vzemimo $G = S_3$, $H = \{\text{id}, (1\ 2)\}$, $K = \{\text{id}, (1\ 3)\}$.

Trditev 1.8. Naj bosta $H, K \leq G$. Če velja $HK = KH$, potem je $HK \leq G$.

Dokaz. Karakterizacija podgrupe in definicija produkta podgrup. □

Opomba. Ni nujno, da produkt podgrup HK komutativen. Torej ni nujno vsak element $hk \in HK$ se da zapisati kot $k'h' \in KH$ za neki $k' \in K$ in $h' \in H$.

Definicija 1.13. Naj bo $H \leq G$, $a \in G$. Definiramo množico $aHa^{-1} = \{aha^{-1} \mid h \in H\}$. Potem $aHa^{-1} \leq G$. Temu se reče *konjugiranje podgrupe H z elementom a* .

Dokaz. Karakterizacija podgrupe. □

Trditev 1.9. Naj bo G grupa.

1. Definiramo $Z(G) = \{y \in G \mid \forall x \in G. yx = xy\}$. Potem $Z(G) \leq G$. Tej grupi pravimo center grupe G .
2. Naj bo $a \in G$. Definiramo $C_G(a) = \{y \in G \mid ya = ay\}$. Potem $C_G(a) \leq G$. Tej podgrupi pravimo centralizator elementa a v G .

Dokaz. Karakterizacija podgrupe. □